

RADU BRATEȘ

1913 – 1973

– prolegomene pentru un studiu monografic –
fragment

Numelui Radu Brateș în mod reflex i se asociază lexemul *poet*. Corect, dar restrictiv. Radu Brateș, fiu al Romei Românești, a lăsat în urma lui și o operă în proză (evocări, portrete, pagini de critică și istorie literară) nu voluminoasă, dar variată și de calitate. Pentru calitatea literară și de document ea nu mai poate fi ignorată. Cu câteva excepții, opera lui Radu Brateș vede lumina tiparului postum prin grija fiicelor, Liana Biriș și Voichița Ionescu, sub îndrumarea și sprijinul lui Ion Brad, elevul eminent al lui Radu Brateș (pseudonimul literar al profesorului Gheorghe Biriș).

O p e r e a n t u m e: *Ion Axente Sever și timpul său (1931)*; *Aspecte din viața Blajului (1942)* și câteva poezii și articole prin reviste. Este prezent în antologia lui Emil Giurgiuca, *Poeți tineri ardeleni (1940)*.

O p e r e p o s t u m e: *Cîntece de pe coline (poezii, 1973)*; *Oameni din Ardeal (1973)*; *Aspecte din viața Blajului (2008, reeditarea ediției din 1942, revizuită și îmbogățită)*; *În împărăția lutului (2008)*; *Scrise-n furtună (ediție anastatică, 2008)*; *Scrieri inedite (2009)*; *Trăite și scrise-n furtună, alte scrieri inedite (2013)*. La acestea se adaugă *Blajul și oamenii săi (2013)*, antologie alcătuită de Ion Brad.

*

Debutul. La 14 ani, elev în clasa a V-a la liceul “Sf. Vasile” din Blaj, Gh. Biriș (viitorul Radu Brateș) debutează în “Unirea poporului, (ziar dirigit de avocatul-scriitor, Al. Lupean Melin și de preotul-ziarist Iuliu Maior) cu poezia *La moartea Regelui Ferdinand I al României*, semnat cu pseudonimul Gh. B. Tîrnăveanu. În simplitatea și avântul specifice vârstei, în ton de odă, după modelul poezilor pașoptiști, este evocată figura regelui sub coroana căruia s-a realizat România Mare, visul pentru care generații la rând și-au dăruit sufletul și brațul: “O, Ferdinand cel Mare, o rege bun, cuminte/ Ce-n clipe de restriște erai tot înainte/ Și-ai făcut o țară frumoasă – încântătoare.” Același ziar îi publică poemul meditativ în proză *Toamna*. Elevul Gh. Biriș, membru al “Cercului literar” al elevilor liceului susține dizertația *Din viața și activitatea marelui episcop mucenic Ioan Inochentie Micu-Klein*. În 1931, student în anul întâi la Universitatea din Cluj, la română, debutează editorial cu broșura *Ion Axente Sever și timpul său* (Ed. Cercului Studentesc «Valea Târnavelor», Cluj). Cercul studentesc organizează un concurs cu premii pentru a cinste memoria tribunului lui Avram Iancu cu prilejul împlinirii a 110 ani de la naștere și 25 de ani de la moarte. Lucrarea studentului Gh. Biriș obține premiul întâi (un alt premiant a fost scriitorul Victor Papilian). Moral și material premiul a însemnat un pas hotărâtor pentru destinul scriitoricesc al celui care peste ani va semna Radu Brateș. Lansarea cărții se face la Teatrul Național din Cluj în cadrul manifestărilor închinare revoluționarului pașoptist. În acest cadru festiv câștigătorul premiului întâi propune ca *Frîua*, satul natal al lui Axente Sever să-i poarte numele, propunere îndeplinită. Apariția cărții este consemnată de ziarul clujean “Națiunea”: “Din prilejul aniversării a 110 ani de la naștere și 20 (sic!) de ani de la moartea lui Axente Sever, cercul studentesc «Valea Târnavelor» a scos o carte, conținând biografia tribunului de la 1848, scrisă de studentul Gheorghe Biriș. Autorul urmărește pas cu pas după datele puse la dispoziție de documentele istorice, viața și activitatea lui I. Axente Sever, reușind să ne dea în cele 38 de pagini o frumoasă sinteză a activității acestui stejar de la 1848, cu simpatie și cu ușurință ... Studentului Gh.I. Biriș îi strîngem călduros mîna pentru acest promițător debut.”

*

Având simțire și gândire de profet, după eliberarea de la Canal, la 17 august 1954 redactează *Dispoziție, Pentru cei care rămân după mine*. Testamentul moral dezvăluie omenia, verticalitatea și credința omului Gh. Biriș, trăsături de caracter care s-au născut în anii copilăriei și apoi au crescut mereu devenind *poruncire* i-au guvernat întreaga existență până la ultima suflare.

*

După cum am mai spus, numelui Radu Brateș, în mod reflex, i se adaugă calificativul poet. Cu aceeași îndreptățire Radu Brateș poate fi apreciat și ca un talentat prozator (portretist, evocator, observator din specia moraliștilor) la care se adaugă simțul critic și viziunea diacronică prezente în paginile de critică și istorie literară.

La 1 februarie 1951 începe redactarea prozei *Drum și destin*, o evocare a copilăriei, a anilor de școală și a celor de stundenție. Proza biografică e concepută în două părți: “Impresii din copilărie” cu subtitlul poetic “Mă cheamă amintirile”, și “În lumea universitară. Printre profesori și studenți” La rândul lor, fiecare parte e construită secvențial cu câte un titlu care anunță conținutul evenimential și moral al secvenței. Dincolo de intenția conștientă a autorului de ordonare a amintirilor, această structurare are o puternică consecință literară: fiecare secvență este un nucleu epic care poate fi dezvoltat într-o nuvelă sau un nucleu conflictual de roman de atmosferă și de caracter. Din această perspectivă este posibilă o apropiere de proza lui Ion Agârbiceanu și Pavel Dan. Se mai pot face asocieri și cu alte opere din proza noastră. De exemplu, să se compare secvența “Povești din Grui” [“răzorul lui Zari Zanii”] cu secvența din *Moromeții I (1955)* botezată de critica literară “Poiana lui Iocan”. Alte apropieri care pot îndemna la speculații: asemănarea dintre secvența “Casa lui Ilioai” și secvența “gîrliciului” din *Hronicul și cîntecul vîrștelor* de Blaga (1965) sau dintre personajul Ariton Pescaru (secvența “Îmi voi tăia singur drum în viață”) și Alexe Păcurariu din romanul postum al lui Blaga, *Luntrea lui Caron (1990)*.

Din prima parte a “autobiografiei” se impun atenției cititorului chipul “Moșului” matern și al mamei. În partea a doua, în evocarea anilor de studenție, sunt inserate portretele unor profesori cu care studentul a avut relații deosebite, de la discipol la maestru (G. Bogdan-Duică, Sextil Pușcariu) și portretul lui Pavel Dan, viitorul prozator de excepție, cu care a legat o puternică și durabilă prietenie. Partea a doua se încheie cu două secvențe de roman de analiză: “Gînduri într-o după-amiază de mai” și “Bate un vînt peste coline – început de roman”. Din partea întâi se rețin câteva reflecții asupra vieții: omul începe să noteze (să-și amintească) “din nevoia de vorbă și de spovedanie”; “De calitatea profesorilor depinde și valoarea intelectualității unui neam și politica și viața economică ...”; “Vai de intelectualii a căror pasiune pentru citit o epuizează liceul, ori chiar universitatea. Ei încetează de a mai fi intelectuali, în sensul bun al cuvîntului. Ei nu mai pot revendica rolul de diriguitori ai vieții spirituale a neamului[...]”; “Hei, cum mai încurcă destinul liniile drepte pe care le trage rațiunea și dorul nostru de bine.”

Inspirat, autorul a ales pentru fiecare parte tonul potrivit. Partea întâi are un ton liric, dar fără să fie înecat de sentimentalisme. Are cadență de baladă și poem. În partea a doua domină tonul caracteristic unei proze realiste.

În ultima pagină a “autobiografiei” autorul mărturisește: “Am făcut un bilanț al muncii și al zburciului de pînă aici și m-am declarat mulțumit ... «Toate pentru Tine, Doamne: și răbdarea mea și zburciul și bucuria!»”. Din aceste propoziții și din altele din text se desprinde fâlfâitul discret al religiozității autorului.

Am mai citit frumoase și educative evocări ale copilăriei și anilor de școală, dar fără să exagerez sau din alte motive alături “autobiografia” lui Radu Brateș *Amintirilor din copilărie* ale lui Ion Creangă, și *Hronicului...* lui Lucian Blaga.

Din primul an de profesorat (1936) și până în anul trecerii în neființă (1973) Radu Brateș a purtat o bogată corespondență cu o mulțime de persoane (laice și clericale) implicate în viața culturală. Din rândul lor amintesc (în ordine alfabetică): Ion Bălan, Ion Brad, Ion Breazu, Al. Dima, V. Fanache, Ovidiu Papadima, Victor Papilian. Aceste scrisori, publicate în volumul *Scriseri inedite* (2009) sunt o sursă de informații de istorie literară pentru perioada 1930-1973. Scrisorile vorbesc despre “oameni cari au fost”.

Din textul scrisorilor primite (cele trimise n-au fost încă publicate într-un volum; despre cele intime în alt paragraf), deductiv putem schița portretul (sufletul și caracterul) omului Gh. Biriș-Radu Brateș. Fiecare scrisoare merită un comentariu de cel puțin o propoziție. O atenție aparte merită scrisorile primite de la Monica Lazăr, autoarea primei monografii despre viața și opera lui Pavel Dan. Radu Brateș (Gh. Biriș) a fost cel mai apropiat prieten al “Prozatorului Cîmpiei Transilvane”.

Correspondența dintre Monica Lazăr și Radu Brateș s-a desfășurat între 8 august 1959 – 27 decembrie 1973. Din lotul acesta s-au publicat 66 de scrisori, din care 47 de la Monica Lazăr și 19 de la Radu Brateș. Scrisorile conțin informații cu privire la odiseea monografiei (elaborare, confruntarea cu cenzura comunistă). Din aceleași scrisori aflăm câte ceva din culisele vieții literare. Un exemplu: condițiile publicării primei ediții postbelice, în același timp și postmortem (1962), din poezia lui Lucian Blaga și precaritatea ei a determinat un scandal în care parte vinovată au fost autorii ediției: George Ivașcu și Dorli Blaga, fiica poetului.

Și nu în ultimul rând, corespondența dintre Monica Lazăr și Radu Brateș oferă un model de prietenie.